

ПОЛІТИЧНА НАУКА В КОНТЕКСТІ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУЧАСНОГО СВІТУ

*Виступ на X Міжнародній науково-практичній конференції
«Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи»
(Чернівці, 1 грудня 2020 року)*

Спонукальним мотивом мого виступу був стан політичної науки в Україні. На жаль, зараз українська політична наука переживає, м'яко кажучи, не кращі часи. Відбувається закриття політологічних періодичних видань, значно скоротилось кількість наукових конференцій з політичної проблематики, політологія активно витискується з викладання у вишах, і не тільки на технічних та природознавчих факультетах, але й гуманітарних. Проте це суперечить нагальним потребам у вихованні політичної культури українського суспільства, особливо його молодшої генерації, без чого усталення демократії є неможливою.

Перша теза, з якої я хочу почати свою доповідь, полягає в тому, що виникнення та поширення політичної науки нерозривно пов'язане з потребами демократизації суспільства (або збереження демократії, або переходу до демократії).

Політична наука виникла в середині XIX ст. в США в зв'язку з необхідністю збереження єдності демократичної держави. В умовах загострення конфлікту між Північчю та Півднем, професор Колумбійського коледжу (з 1912 р. – університет) **Френсіс Лібер** у **1857 р.** почав читати студентам спеціальний курс, який він назвав *Political Science*. Головне його призначення полягало в формуванні патріотизму, громадянських якостей та демократичної культури американської молоді. Ініціативу Лібера невдовзі підхопили інші науковці, завдяки чому цей курс поширився в американських коледжах та університетах. Проте офіційним роком інституціоналізації американської політології вважається **1880-й**, коли професор **Джон Бьорджесс** заснував в цьому ж коледжі *School of Political Science*, в межах якої почали готувати фахівців у цій галузі наукових знань.

Перший етап в розвитку американської політичної науки визначається як *конституціоналістський*, оскільки її предметом були конституційні інститути влади. На цьому етапі політологія була не стільки науковою, скільки навчальною дисципліною, де панував

формально-юридичний підхід до вивчення політики, а головні функції полягали в вихованні хороших громадян та підготовці чиновників для апарата управління. І тільки на початку 1930-х на біхевіоральному етапі свого розвитку, який був започаткований доповіддю професора Чиказького університету **Чарльза Мерріама** «Сучасний стан політичної науки», виголошеній на 28 конгресі ААПН в 1931 р., політологія набуває статус дійсно наукової дисципліни.

До кінця Другої світової війни політична наука була майже виключно американською дисципліною. Світовому поширенню політичної науки сприяв ініційований ЮНЕСКО Міжнародний симпозіум, що відбувся в Парижі в 1948 р., на якому було рекомендовано включити курс політичної науки до викладання у вищій школі задля демократизації політичної свідомості молодій генерації.

Країни Західної Європи зразу ж сприйняли цю рекомендацію. За програмами Фонду Форда в західноєвропейські університети були відряджені американські професори політичної науки та відбулось стажування з політичної науки в американських університетах європейської наукової молоді. У країнах «третього світу» інституціоналізація політичної науки стала відбуватися мірою їх переходів до демократії. Гарного розвитку політична наука одержала в Індії, бо Індія є майже єдиною країною, яка після одержання державної незалежності в 1947 р. істотно не сходила з колії демократичного розвитку.

У комуністичних країнах, де монополія комуністичної партії на владу та монополія партійної держави на засоби суспільного виробництва доповнювалися монополією марксистсько-ленінської ідеології, яка намагалася підкорити собі всю суспільну культуру, включаючи науку та освіту, проблеми політичного розвитку студіювалися в межах наукового комунізму (соціально-політичній теорії марксизму), що виступала методологічним підґрунтям усіх суспільних наук.

Проте за комуністичних режимів політична наука була інституціолізована в Югославії та Польщі, оскільки партійно-державне керівництво цих країн намагалася відійти від сталінської моделі соціалізму й побудувати порівняно більш демократичну систему суспільних відносин.

У **Югославії** на початку 1950-х рр. компартія висуває концепцію самоврядного соціалізму, розбудова якого вимагала наукових

рекомендацій з реформування політичних відносин. Унаслідок цього у 1954 р. створюється Югославська асоціацію політичної науки, а на початку 1960-х років на базі шкіл вдосконалення партійних кадрів у Белграді (1960), Любляні (1961) та Сараєво (1961) виникають вищі школи політичної науки. У 1970-х рр. вони перетворюються на політологічні факультети університетів, внаслідок чого починається підготовка з фаху політології цивільної молоді.

У **Польщі**, після приходу до влади в 1956 р. Владислава Гомулки, в межах процесу десталінізації країни було висунуто ідею «Польського шляху до соціалізму» (*Polska droga do socjalizmu*), яка потребувала концептуального обґрунтування. Унаслідок цього в 1957 р. в Польщі створюється Польське товариство політичних наук. Одним із заходів з десталінізації стало усунення з викладання в вищій школі предмету «Основи марксизму-ленінізму» (*Podstawy marksizmu-leninizmu*) та замінені його на курс «Основи політичних наук» (*Podstawy nauk politycznych*), який у вересні 1985 р. був перетворений на курс «Наука про політику» (*Nauka o polityce*).

Хоча югославська та польська політологія являли собою еkleктичну суміш марксистської теорії політики з західною політологією, але через них у комуністичні країни просякали демократичні теорії та концепції, що потім відіграло свою роль в процесі посткомуністичних трансформацій.

У інших посткомуністичних країнах становлення політології відбулося вже після краху комуністичних режимів, а її розвиток зумовлює процес режимних змін.

В Узбекистані жорстка авторитаризація політичного режиму спричинила відміну в 2015 р. викладання політології у вишах на тій підставі, що у неї «немає наукової методології», а навчальна література не містить національної наукової спадщини та не висвітлює «узбецьку модель» розвитку.

У Росії за часів Путіна політологія фактично перетворилася на апологетику неототалітарного режиму.

Проте найбільш парадоксальна ситуація з політологією виникла в Україні, де тенденції демократизації та авторитаризації перманентно змінюють одна одну. Після Помаранчевої революції, що ставила своїм завданням демократизацію країни, нормативний статус політології був скасований (за міністра освіти Івана Вакарчука). За режиму Януковича, коли набули силу авторитарні тенденції, він був повернений (за

міністра освіти Дмитра Табачника). Після Революції гідності, коли курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію був закріплений в Конституції України, він був знов скасований (за міністра освіти Сергія Квіта). Скасування нормативного статусу призвело до витискування політології з навчальних програм не тільки природознавчих та технічних вишів, але й гуманітарних. Те, що таким чином українська молодь позбавляється одержувати системні політичні знання не може негативно не сказатися на формуванні політичної культури, що потенційно несе в собі загрозу демократичному розвитку країни.